

кої мови не тільки з публічного, але й із приватного вжитку стали офіційною програмою уряду, партії, режиму. І навіть не вільно ставати в її обороні, бо за те судять, висилають до кадетів, у божевільні, позбавляють громадянських прав, як це досвідчують в сучасному українські діячі, безстрашні борці за пограбовані права українського народу" (с. 257). Але не кращі справи і зараз, на дванадцятому році відродженої української державності. В деяких областях у східній і південно-східній Україні ще й далі триває насильницька русифікація, а в Криму проходить активне витискування української мови не тільки з публічного, а й із приватного вжитку.

Повертаючись до славнозвісних рядків Франка на початку цієї рецензії, можна щиро сказати, що автор зазнав чимало життєвих мук, але повинен і далі продовжувати свою важку працю в ім'я світлої мети.

Велику роботу виконав редактор видання, а його передмова "Щоб нація жила..." — ґрунтовна й виважена.

Хотілося б, щоб у книзі був іменний покажчик, який чимало допоміг би читачеві, а ще більше — дослідникові. Треба було також по-

дати видання, в яких друкувалися окремі статті, як і дати першопублікацій.

Книга "Буття в літературі" — поважна скарбниця знання. Читаючи її, приходимо до переконання, що автор виклав у ній усе, що лягло на душу, щоб дати нам серйозну фахову працю. У книзі представлено широкий гуманістично-філософський спектр і новаторство авторських пошуків. Думаємо, що тут, як у "Книгах битія", вихідним моментом була біблійна засада: "Блаженні голодні та спраглі правди, бо вони нагодовані будуть" (Мт. 5, 3–6).

Праця Романа В.Кухаря збуджує думки, викликає роздуми сміливою постановкою важливих проблем української нації у кризовій ситуації ХХ ст., дає поштовх до полеміки. Призначена вона передусім для літературознавців, аспірантів, учителів-словесників, студентів філологічних факультетів, учнів старших класів.

Володимир Жила

*(доктор філософії, член НТШ та УВАН,
професор-емерит Техаського ун-ту, США)*

ГІДНИЙ УЧЕНЬ КОРИФЕЇВ

**Максим Славінський. Заховаю в серці Україну:
Поезія. Публіцистика. Спогади. — Київ: Юніверс, 2002. — 415 с.**

Ім'я Максима Антоновича Славінського — українського літератора, журналіста, політика й державного діяча, добре знане в Україні наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., а згодом і в нашій європейській діаспорі, — за радянських часів надовго зникло з поля зору і читачів, і дослідників. Не відомо було навіть, чи пережив він лихоліття Другої світової війни. Й лише нещодавно, вже у роки Незалежності, виявилося, що його життєвий шлях обірвався (після арешту в травні 1945 р. у Празі) 25 листопада 1945 р. у київській тюрмі. Як свідчить слідча справа, 77-річному професорові інкримінувалася багаторічна "антирадянська діяльність": участь в урядових структурах гетьманату П.Скоропадського та Директорії, дипломатична активність за кордоном, публіцистична оборона української державності в еміграційній пресі. Його літературна творчість трибунал не цікавила (втім, убивчого вироку

в'язень уже не дочекався); тим часом саме нею М.Славінський зробив помітний внесок в українську культуру як перекладач і поет, літературознавець і журналіст, якого тісна співпраця пов'язувала з Лесею Українкою та Оленою Пчілкою, з українською громадою в Петербурзі, редакцією журналу "Украинская жизнь" у Москві й багатьма іншими періодичними виданнями.

Збірник вибраних творів М.Славінського, щойно випущений у Києві зусиллями московських і київських нащадків автора та видавництва "Юніверс", охоплює його перекладацьку спадщину (українські переклади з Гайне та російські — з Шевченка), кілька віршів, літературно-критичні статті (не всі з них друкувалися в Україні). Не менший інтерес становить науково-публіцистичний трактат М.Славінського про національну політику 20–30-х років у СРСР (прочитаний як лекція в

Парижі в 1937 р. й виданий там окремою брошурою), а також написані в 1943 р. цінні спогади про учнівські та студентські роки в Києві (з 1877 по 1893 рр.), опубліковані 1960 р. у філадельфійській газеті "Америка". Саме ці спогади розкривають для нас джерела формування М.Славінського як особистості та громадянина й дають змогу точніше визначити його місце та роль у бурхливих подіях тих і наступних років. Адже протягом довгого життя йому судилося бути ніби єднальною ланкою між такими корифеями Старої громади, як М.Старицький, В.Антонович, М.Лисенко, Олена Пчілка, та наступними поколіннями українських діячів, яким випала на долю безпосередня участь у державотворчих змаганнях 1917–1920-х років.

Вихідець з освіченої селянської родини (народився 1868 р. у м.Ставищі на Київщині — тож і псевдонім собі згодом узяв: "Стависький"), перші кроки до національного самоусвідомлення він зробив ще під час навчання у 2-й Київській гімназії, де жили традиції близьких до Шевченка інспектора М.К.Чалого та вчителя малювання І.М.Сошенка, де ще молодий тоді В.П.Науменко починав свої виклади літератури від "Слова о полку Ігоревім" і доводив до Кирило-Мефодіївського братства, де гімназисти зачитувалися творами І.Нечуя-Левицького і П.Куліша, гуртом передплачували галицькі видання "Діло" та "Зоря", знали статті О.Кониського й М.Драгоманова, потайки бігали на вистави за участю М.Кропивницького, М.Садовського, М.Заньковецької. Тим-то й на юридичному, а згодом ще й історико-філологічному факультеті Київського університету М.Славінський тяжів до "українофільської" професури (найбільший вплив на нього справив В.Б.Антонович), співав у студентському хорі М.В.Лисенка, близько познайомився з сім'ями Косачів та Старицьких.

Винесений з дитинства інтерес до "Кобзаря" М.Славінський реалізував у поглибленому опрацюванні Шевченкової мови у словниковому гуртку під керівництвом Г.П.Житецького; при тім, робилося це за позацензурним Празьким виданням 1876 р., де було вміщено чимало заборонених у Росії творів. Про фаховий лексикографічний рівень цієї роботи М.Славінський згадував наприкінці життя: "Кожне слово і його переклад розглядалося й заводилося до реестру лише після детальної дискусії й порівняння з усіма його синонімами та зі значенням його не лише в тексті Шевченка, а й у інших авторів та в народній мові; так

само добиралась до них фразеологія і тому подібне" (325).

Ті перші наукові підступи до Шевченка визначили одну з магістральних тем усієї подальшої літературної діяльності М.Славінського. Живучи в Росії, він поставив собі за мету всіляко ширити й популяризувати там творчість найбільшого українського поета, бо слушно вважав, що успішно робити це можна лише глибоко знаючи й душевно відчувуючи її. Підсумкам своїх шевченкознавчих зацікавлень він приділив окрему увагу в автобіографії: "З української літератури найбільше працював над Шевченком та його епохою. Переклав коло половини всіх поезій Шевченка на російську мову, редагував повне видання його поезій російською мовою, з примітками та поясненнями історично-літературними. Для видання "Украинский народ в его прошлом и настоящем" написав монографію про Шевченка; для російського видання "Кобзаря" написав біографію Шевченка і про громадське значення його творів; для "Вестника Европы" написав "Муза Шевченка и ее общественное служение"; на запрошення Петербурзької академії наук написав доповідь "Шевченко как фактор украинской национальности", виголошену мною в урочистому засіданні названої академії в день 50-х роковин смерті Шевченка. Шевченку присвятив я багато інших, переважно дрібних праць" (10). Серед тодішніх російських перекладачів Шевченка М.Славінський вигідно вирізнявся насамперед вірним розумінням місця твору в усій Шевченковій спадщині, концептуальним підходом до втіленої в ньому авторської думки, прагненням якомога адекватніше відтворити істотні художні нюанси. (Останнє вдавалося не завжди — і через цензурні перепони, і внаслідок того, що над перекладачами тяжів певний стилістичний шаблон, звичний для тогочасної російської поезії, а отже й "ближчий" її читачеві.) Але в цілому і власні переклади М.Славінського, і редаговані ним тексти його попередників стали помітним кроком уперед в освоєнні "Кобзаря" російськими поетами. Поза всяким сумнівом, тут позначився творчий досвід, здобутий у співпраці М.Славінського з Лесею Українкою та Оленою Пчілкою у спільній роботі над трьома книжками перекладів з Гайне. (До речі, один з них — популярний романс "Коли розлучаються двоє", покладений на музику М.Лисенком, — і досі бентежить серця сучасних слухачів, які іноді й гадки не мають, кому ж належить цей текст).

Із трьох десятків перекладених М.Славінським шевченківських творів (кілька з них — в уривках), що включені упорядниками до збірки, переважну більшість було написано на засланні та в останні роки життя, і це характеризує прагнення М.Славінського ширше знайомити читачів саме з тією частиною поезії Шевченка, яка тоді була менш відома порівняно з ранніми творами. Шкода лише, що внаслідок неувважного редагування у шевченківський текст вкралися прикрі помилки (“Бельмен” замість “Бальмен” (76), “Энергия” замість “Эгерия” (91). Ще більше таких недоглядів у прозових текстах збірки М.Славінського; внаслідок цього написання деяких слів до невпізнання спотворюється: так невідь-звідки у Гайне взявся “Нордернейський” цикл (397), хоч на с. 390 було правильно: “Nordsee”; в німецькій мові з’явилося неіснуюче слово “Kvonlund” (387), артикль “dem” перетворився на “clem” (401) і т. п. Не бракує недоглядів та перекручень і в українському тексті: “Корнелієм Нелосом” замість “Непотом” (274), “Тернопіли” (275), “під одним духом” замість “дахом” (354), “геологічними” замість “генеалогічними” (357), “високих колах” замість “школах” (372). Огюста Конта й Герберта Спенсера розділено комами на четверо різних людей, при тім останнього чомусь названо “Герберхом” (358); Віленський археологічний з’їзд 1893 р. перейменовано на “Віденський” (361–362); цікаво, кому б це спало на думку шукати могилу литовського князя Гедиміна аж у Відні? Навряд чи варто було лишати без уточнення, чи пояснення, повторену М.Славінським за тодішніми шевченкознавцями думку, ніби Шевченко переїхав до Петербурга з Варшави, а не з Вільна, як було насправді (107). Гадаємо, що після шістдесятирічного замовчування М.Славінський заслужив на дбайливіше ставлення до своїх текстів, навіть якщо вони відтворюються за не зовсім поправними публікаціями.

Говоримо про це (при всій вдячності упорядникам і видавцям рецензованого збірника) лише тому, що поза його межами лишилося ще чимало дуже цікавих праць М.Славінського, безперечно варті уваги й сучасного читача. Це і його численні публіцистичні та літе-

ратурно-критичні виступи на захист української мови та культури в російській періодиці початку ХХ ст., і публікації, пов’язані з часами становлення української держави та дипломатичною діяльністю М.Славінського, і його виступи в еміграційній пресі.

Окремий блок у доробку вченого становлять праці, де М.Славінський виступає як вдумливий історик і теоретик проблем націоналізації та міжнародних взаємин у Російській імперії, в Європі після Першої світової війни, а згодом і в Радянському Союзі. Його практичний досвід і теоретичний набуток у цій галузі варті вивчення й узагальнення. Включена до збірника праця М.Славінського “Кровавий круг імперської політики”, виголошення якої в Парижі в 1937 р. привернуло увагу широкої російської та української емігрантської громадськості — від О.Керенського до О.Шульгіна (під назвою “Национально-государственная проблема в СССР” її видано в Парижі 1938 року), містить чимало влучних спостережень, які не втратили своєї актуальності й на сьогодні. Зокрема, — оцінка більшовицької політики “так называемого собиранія земель и возвращенія отторгнувшихся и вырвавшихся на свободу бывших подкомандных наций в одну имперію — в реставрированную тюрьму народов” (189), передбачення неминучого розвалу імперії внаслідок національно-визвольних відцентрових рухів. Були в М.Славінського й інші праці на цю тему; важливо їх виявити й зібрати, а для цього потрібна більш-менш повна бібліографія його публікацій. Початок цієї роботи закладено рецензованим збірником.

Цінні матеріали для дослідників подає вступна стаття ініціаторів рецензованого видання — істориків сходознавців Бориса Славінського (на жаль, теж уже покійного) і Дмитра Славінського, а також біографічна розвідка Б.Славінського “Зруйнований храм кохання” — про взаємини М.Славінського з Лесею Українкою. Немає сумніву, що подальші розшуки будуть не менш плідними й дозволять повернути до життя чимало несправедливо забутого із спадщини талановитого вченого й публіциста.

Микола Павлюк

